प्रतिदर्श प्रश्न-पत्रम्

(बोर्ड द्वारा दिनांक 31 मार्च 2023 में प्रेषित) संस्कृतम् (122) कक्षा–X सत्र – 2023–24

समयः 3 होराः पूर्णांकः 80

सामान्यनिर्देशाः

1. कृपया सम्यक्तया परीक्षणं कुर्वन्तु यत् अस्मिन् प्रश्नपत्रे 11 पृष्ठानि मुद्रितानि सन्ति।

2. कृपया सम्यक्तया परीक्षणं कुर्वन्तु यत् अस्मिन् प्रश्नपत्रे 18 प्रश्ना: सन्ति।

3. अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वार: खण्डा सन्ति।

प्रश्नपत्रस्वरूपम्-

'क' खण्ड: : अपितावबोधनम् 10 अङ्का: 'ख' खण्ड: : रचनात्मककार्यम् 15 अङ्का: 'ग' खण्ड: : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 25 अङ्का: 'घ' खण्ड: : पितावबोधनम् 30 अङ्का:

- प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।
- 5. उत्तरलेखनात् पूर्वं प्रश्नस्य क्रमाङ्क अवश्यं लेखनीय:।
- 6. प्रश्नस्य क्रमाङ्क प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीय:।
- 7. सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।
- 8. प्रश्नानां निर्देशाः ध्यानेन अवश्यं पठनीयाः।

खण्ड 'क': अपठितावबोधनम्

10 अङ्काः

10

1. अधोलिखितं गद्यांशं प<mark>ठि</mark>त्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत—

ग्रीष्मकालान्तरं वर्षाकालः आगच्छित। आकाशे सूर्यमाच्छाद्य मेघाः इतस्ततः विहरन्ति। तदा कृषकाः मुदिताः भवन्ति। यदा वृष्टिः भवित तदा भगवतः आशीर्वादा इव जलिबन्दवः भुवि निपतन्ति। आकाशे मेघाः नितरां गर्जन्ति। सर्वत्र उत्पन्नप्रकम्पनं भयङ्करं भवित। तदा मयूराः केकारवं कुर्वन्तः मुदिताः भूत्वा नृत्यन्ति। नद्यः तडागाः च जलपूर्णाः भविति। कृषकाः क्षेत्राणि कृष्ट्वा बीजानि वपन्ति। क्रमेण सस्यसम्पद् वर्धते। परं यदा अतिवृष्टिः भवित तदा महती विपद् सञ्जायते। नदीनां तीरेषु विद्यमानानि लघूनि गृहाणि जले निमण्जितानि भविति। पशुपिक्षणः, लघवः प्राणिनः च म्रियन्ते। एवमेव अनावृष्ट्या अपि आपदः सम्भविति। तदा जलस्य अभावेन तडागाः शुष्यन्ति। वृक्षाः विनश्यन्ति। कृषिकर्म असाध्यं भवित। कृषि विना धान्योत्पत्तिः एव न भवित। प्राणधारणवस्तूनाम् अभावेन जनाः क्लेशम् अनुभवित्त। कृमशः जीवनम् एव दुर्वहं भवित। अतिवृष्टेरनावृष्टेः च मूल मानवः एव। सघनविपिनानाम् अनियन्त्रितनाशनेन पर्यावरणम् असन्तुलितं भवित। पर्यावरणप्रदूषणेन ऋतूनां गतयः परिवर्तिताः भवित। अतः पर्यावरणस्य संरक्षणाय वयं जागरुकाः भवेम।

अ. एकपदेन उत्तरत— (केवलं प्रश्नद्वयम्)

 $1 \times 2 = 2$

- (i) कुत्र मेघा: इतस्तत: विहरन्ति?
- (ii) सर्वत्र उत्पन्नप्रकम्पनं कीदृशं भवति ?
- (iii) जलस्य अभावेन के शुष्यन्ति?

आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत— (केवलं प्रश्नद्वयम्)

 $2 \times 2 = 4$

- (i) पर्यावरणं कथम् असन्तुलितं भवति?
- (ii) कदा भगवत: आशीर्वादा इव जलबिन्दव: निपतन्ति?
- (iii) प्राणिन: कदा म्रियन्ते?

20		आसवा	ल सा.बा.एस.इ. चप्टर	वाइस प्रश्न बैंक, संस्कृत	, कि.सा.— X			_
	इ.	उपयु	क्तं शीर्षकं—					$1 \times 1 = 1$
		अस्य	अनुच्छेदस्य कृते उपयुक	तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत।	l			
	ई.	यथारि	नेर्देशम् उत्तरत— (केव	लं प्रश्नत्रयम्)				$1 \times 3 = 3$
		(i)	'कृषकाः क्षेत्राणि कृष्ट	। बीजानि वपन्ति।' अत्र कि	क्रियापदम् ?			
			(क) कृष्ट्वा	(ख) बीजानि	(ग) वपन्ति	(ঘ) য	उपरोक्तसर्वम्	
		(ii)	'असन्तुलितम्' इति वि	शेषणपदस्य विशेष्यपदं कि	म्?			
			(क) पर्यावरणम्	(ख) विपिनम्	(ग) ऋतु:	(ঘ) য	मानव:	
		(iii)	'अरण्यानाम्' इति पदस	य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयु	क्तम् ?			
			(क) मेघानाम्	(ख) विपिनानाम्	(ग) निमज्जितानाम्	(ঘ) ্	पर्यावरणम्	
		(iv)	'दु:खिता:' इति पदस्य	विपर्ययपदं किं प्रयुक्तम् ?	`			
			(क) भ्रमिता:	(ख) जना:	(ग) आशीर्वादा:	(घ) र	मुदिता:	
ख	ण्ड	`ख'	: रचनात्मकं कार	र्यम्				15 अङ्काः
2.				•	ायाः पदैः पूरियत्वा पुनः लि	खत ।		$\frac{1}{2} \times 10 = 5$
		` .	•	3 %	~ ~ ~		वाराणसीत:	
							दिनाडू	इ. ∙
	2112	ट्यापीय (i)ı				17.10	h•
		दरजाय (नेहं नम:						
		-						
				-	- (···)			
					न्नः (iii) यत् मम्			
	(iv	r)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा	प्तवान् अस्मि । सर्वाधिकाना	म् अङ्कानां (v) र	गर्वोत्कृष्ट-	छात्र-सम्मानना	ाय राज्यसर्वकारेण
	(iv (vi	r) i)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः	प्तवान् अस्मि । सर्वाधि <mark>काना</mark> त्र सम्मानस्थले (vii)	म् अङ्कानां (v) स् अभिभावकाः आमन्त्रि	ग्र्वोत्कृष्ट- त्रताः सन्ति	छात्र-सम्मानना । मम सम्मान	ाय राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान्
	(iv (vi अपि	v) i) पे (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः भवतु इति	प्तवान् अस्मि । सर्वाधि <mark>काना</mark> त्र सम्मानस्थले (vii)	म् अङ्कानां (v) र	ग्र्वोत्कृष्ट- त्रताः सन्ति	छात्र-सम्मानना । मम सम्मान	ाय राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान्
	(iv (vi अपि	v) i) पे (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः	प्तवान् अस्मि । सर्वाधि <mark>काना</mark> त्र सम्मानस्थले (vii)	म् अङ्कानां (v) स् अभिभावकाः आमन्त्रि	ग्र्वोत्कृष्ट- त्रताः सन्ति	छात्र-सम्मानना । मम सम्मान ार्तते। मातामहर	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम
	(iv (vi अपि	v) i) पे (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः भवतु इति	प्तवान् अस्मि । सर्वाधि <mark>काना</mark> त्र सम्मानस्थले (vii)	म् अङ्कानां (v) स् अभिभावकाः आमन्त्रि	ग्र्वोत्कृष्ट- त्रताः सन्ति	छात्र-सम्मानना । मम सम्मान ार्तते। मातामहर	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम अवदीय: भागीनेय:
	(iv (vi अपि	v) i) पे (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः भवतु इति	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) ा मम महती इच्छा वर्तते।	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्त्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ	ग्र्वोत्कृष्ट- त्रताः सन्ति	छात्र-सम्मानना । मम सम्मान ार्तते। मातामहर	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम
	(iv (vi अपि	v) i) पे (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः भवतु इति प्रणामाञ्जलि:।	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) ा मम महती इच्छा वर्तते। मर	म् अङ्कानां (v) स् अभिभावकाः आमन्त्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ स्त्रूषा	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम अवदीय: भागीनेय:
	(iv (vi अपि	v) i) पे (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चित: अस्मि। तः भवतु इति प्रणामाञ्जलि:।	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) ा मम महती इच्छा वर्तते। मर	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्त्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम अवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम अवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) स् अभिभावकाः आमन्त्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ स्त्रूषा	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:
3.	(iv (vi প্রা (ix	r) ii) iv (viii) v (viii)	सर्वाधिकाङ्कान् प्रा चितः अस्मि। तः — भवतु इति प्रणामाञ्जलिः। दिवाकरः, अहम्, परीक्ष	प्तवान् अस्मि। सर्वाधिकाना त्र सम्मानस्थले (vii) त मम महती इच्छा वर्तते। मय मयाम्, तत्रास्तु, मातुल!, भी	म् अङ्कानां (v) र अभिभावकाः आमन्द्रि यतोहि अभिभावकेषु भवान् उ ज्यूषा वेष्यति, कारणात्, सर्वेऽपि, उप	त्रवींत्कृष्ट- प्रता: सन्ति भन्यतम: व	छात्र-सम्मानन। । मम सम्मान र्तते। मातामहः	य राज्यसर्वकारेण -कार्यक्रमे भवान् यो: चरणयो: मम गवदीय: भागीनेय:

मञ्जूषा

अथवा

निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषा प्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं पञ्चिभः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत- $1 \times 5 = 5$

"क्रीडा-महत्त्वम्" मञ्जूषा

महत्त्वपूर्णम्, सर्वेभ्यः, अनिवार्यम्, स्वास्थ्याय, जीवनम्, संयमः, स्थानम्, सफलाः, जनाः, क्रीडा। अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृत भाषया अनूद्य लिखत—(केवलं वाक्यपञ्चकम्) $1 \times 5 = 5$ (1) देश की शिक्षाव्यवस्था अच्छी है। 1. The education system of the country is good. (2) तुम विदेश में पढ़ोगे? 2. Will you study abroad? (3) मैं सुबह आठ बजे विद्यालय जाता हूँ। 3. I go to school at eight in the morning. (4) आपके संस्कृत शिक्षक का नाम क्या है? 4. What is the name of your Sanskrit teacher? (5) संसार में सभी सुखी रहें। 5. May everyone be happy in the world. (6) छात्र अध्ययन करें। 6. Students study. तुम सब श्लोक लिखो। 7. Everyone writes verses. खण्ड 'ग': अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् 25 अङ्का: अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत—(केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) $1 \times 4 = 4$ (i) अस्य पिता कि तपः + तेपे । (ii) मम नृत्यं तु प्रकृतेराराधना। (iv) अन्योऽपि बुद्धिमाल्लोके मुच्यते महतो भयात्। (iii) नय माम् अस्मात् + नगरात् बहुदूरम्। (v) भूरि परिश्रम्य किञ्चित् + वित्तम् उपार्जितवान् ॥ अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं-विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत-(केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 1 imes 4 = 4(i) न्यायाधीश: आरक्षिणं दोषभाजनम् अमन्यत। (क) दोषस्य भाजनम् (ख) दोषाय भाजनम् (ग) दोषं भाजनम् (घ) दोषेण भाजनम् (ii) काकचेष्टः विद्यार्थी एव आदर्शच्छात्रः मन्यते। (ख) काक: चेष्ट: इव (क) काकस्य चेष्टा (ग) काक: इव चेष्टा यस्य सः (घ) काक: चेष्ट: (iii) जलद! त्वं पर्वतकुलम् आश्वास्य रिक्तोऽसि। (क) पर्वतेभ्यः कुलम् (ख) पर्वतानां कुलम् (ग) पर्वतेषु कुलम् (घ) पर्वताः कुलम् (iv) ह्याश्च नागाश्च वहन्ति बोधिता:। (क) हयनागाश्च (ख) हयानागा: (ग) हयनाग: (घ) हयनागा: (v) धरातल **मलेन सहितं** जातम्। (क) सहमलम् (ख) समलम् (ग) यथामलम् (घ) उपमलम्

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयं) 1 imes 4 = 4

(i) अन्योऽपि **बुद्धिमान्** लोके मुच्यते?

(क) बुद्धि + मतुप्

(ख) बुद्धि + टाप्

(ग) बुद्धि + ङीप्

(घ) बुद्धि + इक्

प्रतिदर्श प्रश्न-पत्र-2023-24 23 (ii) सः ह्यः पदातिरेव चलिष्यति । (ख) अचल: (क) अचलत् (घ) चलेत् (ग) चलतु (iii) किं सा कुपित: एवं भणति? (क) कुपितौ (ख) कुपिता (ग) कुपिता: (घ) कुपिते (iv) सर्वे प्रकृतिमातरं प्रणमित । (क) प्रणमत: (ख) प्रणमथ: (ग) प्रणमाव: (घ) प्रणमन्ति 30 अङ्काः खण्ड 'घ': पठितावबोधनम् 12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत-अग्रिमे दिने स आरक्षी चौर्याभियोगे तं न्यायालयं नीतवान्। न्यायाधीशो बङ्किमचन्द्र: उभाभ्यां पृथक् पृथक् विवरणं श्रुतवान्। सर्वं वृत्तमवगत्य स तं निर्दोषम् अमन्यत आरक्षिणं च दोषभाजनम्। किन्तु प्रमाणाभावात् स निर्णेतुं नाशक्नोत्। ततोऽसौ तौ अग्रिमे दिने उपस्थातुम् आदिष्टवान् । अन्येघुं: तौ न्यायालये स्व-स्व-पक्षं पुन: स्थापितवन्तौ । तदैव कश्चिद् तत्रत्य: कर्मचारी समागत्य न्यवेदयत् यत् इतः कोशद्वयान्तराले कश्चिज्जनः केनापि हतः। तस्य मृतशरीरं राजमार्गं निकषा वर्तते। आदिश्यतां कि करणीयमिति? न्यायाधीशः आरक्षिण ाम् अभियुक्तं च तं शवं न्यायालये आनेतुमादिष्टवान्। आदेशं प्राप्त उभौ प्राचलताम्। तत्रोपेत्य काष्ठप<mark>टले नि</mark>हितं पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकरणं प्रति प्रस्थितौ। प्रश्ना: अ. एकपदेन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्) $\frac{1}{2} \times 2 = 1$ (क) न्यायाधीश: कं दोषभाजनम् अमन्यत? (ख) आरक्षी चौर्याभियोगे तं जनं कुत्र नीतवान्? (ग) न्यायाधीश: आरक्षिणम् अभियुक्तं च किम् आनेतुम् आदिष्टवान् ? आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत— (केवलं प्रश्नद्वयम्) $1 \times 2 = 2$ (क) उभौ कथं न्यायाधिकरणं प्रति प्रस्थितौ? (ख) कर्मचारी समागत्य किं न्यवेदयत्? (ग) न्यायाधीशो बङ्किमचन्द्र: कि श्रुतवान्? निर्देशानुसारम् उत्तरत— (केवलं प्रश्नद्वयम्) $1 \times 2 = 2$ (क) 'अमन्यत' इत्यस्य क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्? (ख) 'पटाच्छादितम्' इति विशेषणपदस्य किं विशेष्यपदं प्रयुक्तम् ? (ग) 'द्वौ' इत्यस्य कि पर्यायपदं प्रयुक्तम् ? 13. अधोलिखितं पद्याशं पठित्वा प्रदत्त प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत— 5 दुर्वहमत्र जीवितं जातं प्रकृतिरेव शरणम् । शुचिपर्यावरणम् । । महानगरमध्ये चलदिनशं कालायसचक्रम्। मनः शोषयत् तनुः पेषयद् भ्रमति सदा वक्रम्।। दुर्दान्तैर्दशनैरमुना स्यान्नैव जनग्रसनम्। श्चिपर्यावरणम्।। प्रश्ना: अ. एकपदेन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्) $\frac{1}{2} \times 2 = 1$ (क) अत्र किं दुर्वहं जातम्? (ख) महानगरे कालायसचक्रं कदा चलति? (ग) पर्यावरणं कीदृशं भवितव्यम्?

(ख) केन जनग्रसनं न स्यात्?

 $1 \times 2 = 2$

आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम्)

(ग) का अस्माकं शरणम् अस्ति?

(क) कालायसचक्रं किं कुर्वत् वक्रं भ्रमति?

(ख) मां <u>निजगले</u> बद्ध्वा चल सत्वरम्।
(ग) चौरस्य पादध्विना अतिथि: प्रबुद्ध:।

	(घ) गज: वन्यपशून् तुदन्तं शुण्डेन पोथयित्वा मारयति।		
	(ङ) आचार: प्रथमो धर्म: इत्येतद् विदुषां वच:।		
16.	मञ्जूषात: समुचितपदानि चित्वा अधोलिखित श्लोकस्यः	: अन्वयं पूरियत्वा पुन: लिखत—	$1 \times 4 = 4$
	 आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोष्णतप्त-	. · ·	
	मुद्दामदावविधुराणि च काननानि।		
	नानानदीनदशतानि पूरयित्वा		
	रिक्तोऽसि यज्जलद! सैव तवोत्तमा श्री:।।		
	अन्वय:—हे जलद!(त्वं) (i) पर्वतकुलम् उद्दामव	दाविवधुराणि (ii) च आश्वास्य नानानदीनव	दशतानि (iii)
	च यत् (स्वयं) रिक्त: असि, सा (रिक्तता) एव तव (iv)_		, ,
	मञ्जूषा —उत्तमा, व	काननानि, तपनोष्णतप्तम्, पूरियत्वा	
		अथवा	
	मञ्जूषायाः साहाय्येन श्लोकस्य भावार्थे रिक्त स्थानानि प	पूरियत्वा पुन: लिखित्—	$1\times 4=4$
	्र विचित्रे खलु संसारे नास्ति किञ्चिन्निरर्थकम्।		
	अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः।।		
	भावार्थः— अस्य श्लोकस्य भावः अस्ति यत् (i)	विचित्रे संसारे किञ्चिदपि वस्तु नि <mark>रर्थकं न</mark> अस्ति	। यत: यदा
	धावनस्य कार्यं भवति तदा (ii) प्रयोगः भवति पर		
	भवति ।		
	मञ्जूषा—अश्व	<mark>पस्य, भारवहनस्य, आवश्यकता,</mark>	
		अस्मिन्।	
17.	अधोलिखित-कथांशं समुचित-क्रमेण लिखत— 📝		$\frac{1}{2} \times 8 = 4$
	(क) स तामेव असान्त्वयत् 'गच्छ वत्से! सर्वं भद्रं जायेत'।		
	(ख) 'बहूनि अपत्यानि मे सन्ति' इति सत्यम्।		
	(ग) सर्वेषु सन्तानेषु जननी तुल्यवत्सला एव।		
	(घ) अचिरादेव चण्डवातेन मेघरवै: च सह प्रवर्ष: समजायत	TIL.	
	(ङ) सुरभिवचनं श्रुत्वा <mark>इन्द्रस्य हृद्यम् अ</mark> द्रवत्।		
	(च) यतोहि अयम् अन्येभ्य: दुर्बल:।		
	(छ) तथापि दु <mark>र्बले सुते मातुः</mark> अधिका कृपा भवति।		
	(ज़) तथापि मम अस्मिन् पुत्रे विशिष्ट: स्नेह:।		
18.	<mark>अधोलिखि</mark> तवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूल उचित	ार्थं चित्वा लिखत—(केवल प्रश्नत्रयम्)	$1 \times 3 = 3$
	(<mark>i) पाषा</mark> णी सभ्यता <u>निसर्गे</u> न स्यात्।		
	(क) संसर्गे	(ख) प्रकृतौ	
	(ग) प्रसङ्गे	(घ) पृथिव्याम्	
	(ii) सा पुत्रौ चपेटया <u>प्रहृत्य</u> जगाद। (क) प्रोत्साहा	(ख) विचारं कुत्वा	
	(क) प्रात्ताहा (ग) प्रशंसा कृत्वा	(ख) ।यचार कुरपा (घ) ताडयित्वा	
	(iii) दुर्बले सुते मातुः कृपा भवति।	() ()	
	(क) वीरे पुत्रे	(ख) निर्बले पुत्रे	
	(ग) धीरे सुते	(घ) प्रदत्तं सर्वम्	
	(iv) <u>अर्थकाश्येन</u> पीडित: पदातिरेव प्राचलत्।		
	(क) धनाभावेन	(ख) अर्थाधिक्येन	
	(ग) अर्थप्राप्तये	(घ) सर्वम्	_

उत्तरमाला

प्रतिदर्श प्रश्न-पत्रम्

(सी.बी.एस.ई अंक योजना 2023–24 सहित) संस्कृतम् (122)

₹	१ण्ड '	क': अपठितावबोधनम्	10 अङ्काः
1.	गद्या	ছা:	
	अ.	एकपदेन—	$1 \times 2 = 2$
		(i) आकाशे (ii) भयङ्करम् (iii) तडागाः	
	आ.	पूर्णवाक्येन —	$2 \times 2 = 4$
		(i) सघनविपिनानाम् अनियन्त्रितनाशनेन पर्यावरणम् असन्तुलितं भवति।	
		(ii) यदा वृष्टिः भवति तदा भगवतः आशीर्वादा इव जलबिन्दवः भुवि निपतन्ति।	
		(iii) यदा अतिवृष्टिः अनावृष्टिः वा भवति तदा प्राणिनः म्रियन्ते।/ यदा अतिवृष्टिः अपावृष्टिः वा भवति	तदा महती विपद्
		सञ्जायते। नदीनां तीरेषु विद्यमा <mark>नानि लघूनि गृहाणि जले निमज्जितानि भवन्ति। पशुपक्षिणः, लघवः प्राणिन</mark>	: च म्रियन्ते।
	इ.	वृष्टे: अनावृष्टे: परिणाम:/ वर्षा <mark>काल:/ अ</mark> सन्तुलितं वातावरणम्।	$1 \times 1 = 1$
		छात्रस्य उत्तरं दृष्ट्वा छात्रहिताय समु <mark>चितः</mark> निर्णयः करणीयः।	
	ई.	यथानिर्देशम्—	$1 \times 3 = 3$
		(i) (ग) वपन्ति (ii) (क) पर्यावरणम् (iii) (ख) विपिनानाम् (iv) (घ) मुदिताः	
₹	१ण्ड '	ख': खनात्मकं कार्यम्	15 अङ्काः
2.	Паг	नेखनम्—	$\frac{1}{2} \times 10 = 5$
۷.	420	वाराणसं	
		<u>'</u>	07/07/20XX
		14.11.84 ·	01/01/20XX

आदरणीय (i) मातुल!

सस्नेहं नम:।

अत्र कुशलं (ii) तत्रास्तु। भवान् इदं ज्ञात्वा अत्यधिक: प्रसन्नः (iii) भिवष्यिति यत् मम वार्षिकपरीक्षाया: परिणाम: आगत:। अहं (iv) परीक्षायां सर्वाधिकाङ्कान् प्राप्तवान् अस्मि। सर्वाधिकानाम् अङ्कानां (v) कारणात् सर्वोत्कृष्ट-छात्र-सम्माननाय राज्यसर्वकारेण (vi) अहं प्रसन्नचित्तः अस्मि। तत्र सम्मानस्थले (vii) सर्वेऽपि अभिभावकाः आमिन्त्रताः सन्ति। मम सम्मान-कार्यक्रमे भवान् अपि (viii) उपस्थितः भवतु इति मम महती इच्छा वर्तते। यतोहि अभिभावकेषु भवान् अन्यतमः वर्तते। मातामहयोः चरणयोः मम (ix) साष्टाङ्गं प्रणामाञ्जलिः।

भवदीय: भागीनेय:

(x) दिवाकर:

 $1 \times 5 = 5$

चित्रवर्णनम्—

अत्र छात्रेभ्य: संक्षिप्तवाक्यचना अपेक्षिता वर्तते। केवलं वाक्यशुद्धि: द्रष्टव्या। **अस्य प्रशनस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना अस्ति।** वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्वपूर्णं नास्ति। प्रतिवाक्यम् अर्धः अङ्कः भावस्य कृते अर्धः अङ्कः च व्याकरणदृष्टया शुद्धतानिमित्तं निर्धारित: अस्ति। मञ्जूषायां प्रदत्ता: शब्दा: सहायतार्थं सन्ति। छात्र: तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति अनिवार्यं नास्ति। छात्र: स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शकोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तन कुत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्यते।

व्याख्यात्मक हल-

- (i) एतत् चित्रम् उद्यानस्य अस्ति।
- (ii) उद्याने बहूनि पुष्पाणि विकसन्ति।
- (iii) अत्र सर्वत्र हरीतिमा दृश्यते।
- (iv) सूर्य: पूर्वदिशायां उदेति।
- (v) प्रात:कालीन दृश्यम् अतीव मनोहरं प्रतीयते।

अथवा

अनुच्छेद लेखनम्

अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति। छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभिक्त परिवर्तनं कुत्वा अपि वाक्यिनर्माणं कर्तुं शकुवन्ति। अतः अङ्काः देयाः। अस्य मूल्याङ्कनाय अन्ये नियमाः। चित्रवर्णनस्य अनुगुणं पालनीयाः।

व्याख्यात्मक हल-

- (i) क्रीडा स्वास्थ्याय महत्वपूर्णं अस्ति।
- (ii) सर्वे जनाः आनन्दम् अनुभवन्ति।
- (iii) क्रीडकानाम् जीवनं संयमितं भवति।
- (iv) सर्वेभ्य: जनेभ्य: क्रीडा अनिवार्यम् अस्ति।
- (v) क्रीडकाः जीवने सफलाः भवन्ति।

संस्कृते अनुवाद:—

 $1 \times 5 = 5$

- (1) देशस्य शिक्षाव्यवस्था उत्तमास्ति।
- (2) त्वं विदेशे पठिष्यसि?
- (3) अहं प्रात: अष्टवादने विद्यालयं गच्छामि।
- (4) भवतः/भवत्याः/तव संस्कृत-शिक्षकस्य नाम किम्/किमस्ति?
- (5) संसारे सर्वे सुखिन: भवन्तु। / संसारे सर्वे सुखपूर्वकं/सुखेन निवसन्तु।
- (6) छात्राः अध्ययनं कुर्वन्तु/कुर्युः।
- (7) यूयं/यूयं श्लोकं लिखत।

खण्ड 'ग' : अनुप्रयुक्त–व्याकरणम्

25 अङ्का:

सन्धि/सन्धिच्छिदः

 $1 \times 4 = 4$

- (i) तपस्तेपे (ii) प्रकृते: + आराधना
- (iii) अस्मान्नगरात्
- (iv) अन्य: + अपि

(v) किञ्चिद्वित्तम्/ किञ्चिद् वित्तम्

6. समास/समासविग्रहः

 $1 \times 4 = 4$

- (i) (क) दोषस्य भाजनम्
- (ii) (ग) काक: इव चेष्टा यस्य स: (iii) (ख) पर्वतानां कुलम्

- (iv) (घ) हयनागा:
- (v) (ख) समलम्

प्रत्यया:

 $1 \times 4 = 4$

- (i) (क) बुद्धि + मतुप्
- (ii) (ख) अभ्यधिक + टाप्
- (iii) (ग) क्रूरतया
- (iv) (क) समत्वम्

(v) (घ) तपस्वी + डीप्

(क) कुशलवौ

(ख) उपसृत्य

(ग) प्रविशत:

15. प्रश्निर्माणः $1 \times 4 = 4$

- (क) वन्यजन्तूनाम् उपरि आक्रमणं कर्तारं करमात्/कृतः बहिष्करिष्यामि?
- (ख) मां कुत्र/कस्मिन् बद्ध्वा चल सत्वरम्?
- (ग) चौरस्य पादध्वनिना क: प्रबुद्ध:?
- (घ) गज: वन्यपशून् तुदन्तं केन पोथयित्वा मारयित ?
- (ङ) आचार: प्रथमो धर्म: इत्येतद् केषां वच:?

16. श्लोकान्वयः $1 \times 4 = 4$

हे जलद! (त्वं) (i) तपनोष्णतप्तम् पर्वतकुलम् उद्दामदाविवधुराणि (ii) काननानि च आश्वास्य नानानदीनदशतानि (iii) पूरियत्वा च यत् (स्वयं) रिक्त: असि, सा (रिक्तता) एव तव (iv) उत्तमा श्री: (अस्ति)।

अथवा

श्लोकभावार्थः

 $1 \times 4 = 4$

अस्य श्लोकस्य भाव: अस्ति यत् (i) **अस्मिन्** विचित्रे संसारे किञ्चिदपि वस्तु निरर्थकं न अस्ति। यत: यदा धावनस्य कार्यं भवित तदा (ii) **अश्वस्य** प्रयोग: भवित परन्तु यदा (iii) **भारवहनस्य** कार्यं भवित तदा खरस्य एव (iv) **आवश्यकता** भवित।

17. कथा-क्रमानुसार लेखनम्—

 $\frac{1}{2} \times 8 = 4$

- (क) 'बहूनि अपत्यानि मे सन्ति' इति सत्यम्।
- (ख) तथापि मम अस्मिन् पुत्रे विशिष्ट: स्नेह:।
- (ग) यतोहि अयम् अन्येभ्य: दुर्बल:।
- (घ) सर्वेषु सन्तानेषु जननी तुल्यवत्सला एव।
- (ङ) तथापि दुर्बले सुते मातुः अधिका कृपा भवति।
- (च) सुरभिवचनं श्रुत्वा इन्द्रस्य हृदयम् अद्रवत्।
- (छ) स तामेव असान्त्वयत 'गच्छ वत्से! सर्वं भद्रं जायेत'।
- (ज) अचिरादेव चण्डवातेन मेघरवै: च सह प्रवर्ष: समजायत।

18. प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थचयनम्-

 $1 \times 3 = 3$

(i) (ख) प्रकृतौ

(ii) (घ) ताडयित्वा

(iii) (ख) निर्बले पुत्रे (iv) (क) धनाभावेन